

KRANJSKI JEZIK V BESEDILIH 16. IN ZAČETKA 17. STOLETJA

Primožu Trubarju je v danih družbeno- in duhovnozgodovinskih okoliščinah uspelo dvigniti slovenski jezik iz govorne liturgične prakse na knjižno raven in ga razširiti med uporabnike, svoje somišljenike, posredno raznočasno celo med nasprotnike. Prvi je določil osrednjeslovensko, na kranjskem deželnem jeziku temelječo knjižno normo, ki so jo upoštevali in nadgrajevali njegovi evangeličanski nasledniki – Krelj, Dalmatin, Bohorič in drugi – ter je bila po prevodu Biblije kljub spremembam vodilo številnim slovensko pišočim avtorjem do začetka oz. srede 19. stol. Jezikovno izbiro je utemeljil v predgovoru k Evangeliju svetega Matevža l. 1555 in poudaril predvsem sporazumevalno vlogo kranjskega jezika – v njegovi jezikovni odločitvi se kažeta daljnosežnost in preroškost: če je bil poraženec na religioznem polju, v verskem prepričevanju, je bil zmagovalec na kulturnem in jezikovnem polju, saj je dal jeziku svoj obstoj ter dokazal njegovo večfunkcijsko zmožnost in uporabnost. V prispevku bo predstavljena jezikovna podoba kranjskih besedil (glose, vinogorski zakon, prevod Stapletonovih evangelijev) različnih avtorjev 16. in začetka 17. stol. (Trubarja, Krelja, Juričiča, Radliča, Dalmatina, Tulščaka, Znojilška, Trosta, Savinca, Hrena oz. Čandka) glede na (ne)ujemalnost s Trubarjevo zasnovo.

zgodovina slovenskega knjižnega jezika, kranjski jezik, Primož Trubar, reformacija, protireformacija

Before the 16th century the Slovene language was used only in spoken liturgy. In social and religious historical circumstances Primož Trubar made the Slovene language a standard language and spread it among his adherents; diachronically he also influenced his opponents. He was the first who defined the standard language from central Slovenia, based on the Carniolan language, which was improved by his Protestant successors (Krelj, Dalmatin, Bohorič). Despite changes after the translation of the Bible, the standard language became the basis for many authors who wrote in Slovene until the early or even mid-19th century. He explained his choice of the language in the preface of The Gospel according to St. Matthew in 1555, emphasising the communicative role of the Carniolan language. His linguistic decision was a far-reaching one; he was defeated in the religious context, but victorious in the cultural and linguistic field. He brought the language into being and proved its polyfunctional competence and utility. The article presents the language of Carniolan texts in Slovene (glosses, the law called »Vinogorski zakon«, the translation of Stapleton's gospels into Slovene), by different authors from the 16th and early 17th century (Trubar, Krelj, Juričič, Radlič, Dalmatin, Tulščak, Znojilšek, Trost, Savinec, Hren and Čandek) in terms of similarities to and differences from Trubar's scheme.

the history of the Slovene standard language, Carniolan language, Primož Trubar, Reformation, Counter-Reformation

1 Uvod

1.1

»*Obtu fmo mi letu nashe dellu vta Crainski Iefig hoteli postautiti*« so besede, ki jih je zapisal v predgovoru k prvemu slovenskemu prevodu Svetega pisma, Evangeliju svetega Matevža iz l. 1555 »primus« slovenske besede. Primož Trubar ali Primož Malnar, naš prvi oznanjevalec ali mlevec slovenske besede, ki je iz srednjeveškega zrna nabožnega jezika ustvaril žlahtno moko večzvrstno izoblikovanega jezika, je opravil pionirsko delo, saj njegov kruh uživamo še danes. Utemeljitev, zakaj se je odločil za kranjski jezik, je Trubar pojasnil sam v nadaljevanju navedka: »*Obtu fmo mi letu nashe dellu vta Crainski Iefig hoteli postautiti fa dosti rizhi volo, ner vezh pag, kir fe nom sdy, de ta , tih drugih Deshel ludi, tudi mogo fastopiti*« (Trubar 1555: A2b–A3a), kjer omenja kot glavni razlog njegovo splošnejšo razumljivost, tudi za prebivalce drugih dežel, drugih povodov pa na tem mestu ne razkrije, saj jih izrazi v splošni sintagmi »za dosti riči volo«, tj. zaradi različnih razlogov, ki jih lahko posredno razberemo iz njegovih navedkov v predgovorih in pismih. Kot je Trubar izrazil v predgovoru k ESM leta 1555, je izbral njemu poznan deželnoupravno zamejeni kranjski jezik, ki je usodno (centralistično oz. sredotežno) zaznamoval jezikovno rabo v nadaljnjih obdobjih, saj je veljal tudi v spodnještajerskih in koroških notranjeavstrijskih deželah, zanj so zaslužni kranjski reformatorji S. Krelj, J. Dalmatin, A. Bohorič, v njem so se izražali J. Juričič, J. Tulščak, A. Savinec, J. Švajger, M. Kumprecht, J. Znojilšek, F. Trubar idr.

1.1.1

Deželnoupravno zamejeni slovenski jezik – *vta Slouenski Iefig ifpishemo* (Trubar 1555: A2a), *ta Slouenski Iefig, vta nash Iefig* (Trubar 1555: A2b) oz. slovenska beseda (Trubar 1555: E3a) v okviru starih teritorialnih enot iz 11. stol. dobiva od časa ustanovitve ljubljanske škofije večjo vlogo, z drugačnimi teološkimi pogledi pa postaja živi jezik ljudstva vrednota, ki ni le v službi ideološkega orožja in bojevanja, prepričevanja, temveč tudi izrazilo, ki omogoča in olajšuje sporazumevanje (pragmatični vidik) in razumevanje (kognitivni vidik) vsakemu govorncu, tudi mlademu in preprostemu, neizobraženemu.

1.1.1.1

V 16. stol. je bila zasnovana celotna razvojna pot osrednjega slovenskega jezika, kot se je uresničevala tri stoletja z nekaterimi (predvsem gorenjskimi) drugonarečnimi vplivi in se umirila sredi 19. stol. s prehodom v splošni slovenski jezik z upoštevanjem nekaterih jezikovnih prvin obrobni pokrajin in izločenjem tujejezičnih prvin. Slovenski knjižni jezik izhaja iz kranjskega jezika, saj so ga ustvarili štirje kranjski pisci, in sicer Trubar, Krelj, Dalmatin in Bohorič, ki so na glasoslovni in predvsem besedoslovni ravni v svojih besedilih (posebej v Dalmatinovem prevodu Biblije) upoštevali zaradi nekranjskih naslovnikov ali iz lastnih jezikoslovnih

nagibov oz. inherentnih jezikovnih zakonitosti (Krelj) tudi druge pokrajinske, zlasti izvorno slovanske besedne, posebnosti, le da jih niso zamenjali z njimi, kar je Trubar posebej pojasnil v pismu ljubljanskemu cerkvenemu odboru.¹ Povezanost med tremi deželami Notranje Avstrije in potrebo po jezikovnem približevanju so pospeševali kulturno ozaveščeni deželni stanovi vseh treh dežel, Kranjske, Koroške in Štajerske. Prevod Biblije, ki ga je začel l. 1555 uresničevati Trubar in v celoti izpolnil in jezikovno izpopolnil z zgledom Krelja in s pomočjo Bohoriča J. Dalmatin, je bil skupen projekt, namenjen ne le Kranjcem, temveč tudi sorodno govorečim »Slovincem«, tj. z današnjega vidika Slovincem ter bližnjim južnim Slovanom, ki jih naši pisci 16. stol. poimenujejo z izrazi Bezjaki, Dalmatinci, Istrani, Hrvati, ter je imel povezovalne razsežnosti, ki jih ne moremo prezreti; jezikovno je združeval prek deželnih meja in ustvarjal most med njimi tudi s skupnim knjižnim jezikom, ki je postal normativni zgled pisanja ne le enako mislečih evangeličanskih piscev, temveč tudi protireformacijsko usmerjenih katoliških nasprotnikov.

1.1.1.2

Različni pogledi na razširjenost besedja oz. njegov izvor se kažejo pri obravnavi Trubarjevih prevodov Nove zaveze, ki naj bi bili dostopni tudi drugim južnoslovan-skim bralcem. Ker se je odločil za razločevanje slovenskega od hrvaškega jezika, je imel Trubar težave tudi l. 1560, ko je izdal drugi del novega testamenta in je verjetno Skalić v svoji negativni oceni poleg pravopisnih jezikovnih slabosti omenjal tudi nerazumljivost na leksikalni ravni. Trubar je želel prek cerkvenega odbora in dežel-nih oblasti

kraljevo dostojanstvo temeljito poučiti, da presojevalec ali sodnik, ki je svojo sodbo o mojih knjigah vročil njegovemu dostojanstvu, nima prav, zakaj besede, ki jih zametuje, uporablja in razume tudi preprosti človek na Gorenjskem in Dolenjskem, okoli Celja in Slovenj Gradca, čeprav ne zna nemško. Lahko bi prevel in postavil za *vr/hah vsroh*, za *gnada milo/t*, za *milo/t pomilosardy*, za *ferdamnene pogublene oli sguylene*, za *tro/t vtifania*, za *nuz prid*, za *leben shiuot*, za *erb/zhina dedina*, za *lon plazhia*, za *shtima glas* itn.,² kakor sem nekatere teh besed tudi rabil. **Vendar sem hotel ostati pri preprostem kranjskem jeziku.**³

Trubarjeva obramba zaradi neupoštevanja hrvaških besed je bila izrazito prag-matično naravnana, v službi pomenske jasnosti in nazornosti, ki je pri njem poime-novana kot »zastopnost«, tj. razumljivost.

1.1.2

Posebne pomena je bilo tudi dejstvo, da je kranjski jezik ohranil tudi njegov učenec, tübingenski magister teologije Jurij Dalmatin za prevod celotne *Biblije*, ki

¹ O tem gl. v 1.1.1.2.

² Izraze navajam v zapisu po nemškem izvorniku, ne po slovenskem prevodu pisma, ki je naveden na tem mestu.

³ Pismo Trubarja ljubljanskemu cerkvenemu odboru, 19. marca 1560 (Rajhman 1986: 59–60). Tisk je okrepljeno zapisala avtorica; tako tudi drugod.

je odločitev zanj v omenjenem nemškem predgovoru k Bibliji osmisлил s svojim izvorom, a je na besedni ravni zaradi delnega razlikovanja upošteval tudi nekranjske naslovnike:

In ker se **naš kranjski jezik**, ki sem se nanj **kot Kranjec** najbolj oziral, po posebnem svojstvu nekoliko loči od ostalih slovanskih narečij, sem se glede pravopisa in pisave besed potrudil za drug način, zlasti z dodajanjem nekaterih besed na robu (nanje sem opozoril z zvezdicami) in zadaj v registru, da bi se ta moj prevod **ne le na Kranjskem, Spodnještajerskem in Koroškem**, ampak tudi **v drugih omenjenih sosednjih deželah** s pridom, kakor upam, mogel brati ter uporabljati **za razmah jezika in za pospeševanje čistega nauka**. (Rajhman 1997: 294.)

Prav jezikovno sledenje idejnemu učitelju je začrtalo nadaljnjo usmeritev knjižnemu jeziku, saj je prevod knjige knjig določal knjižno normo iznad ideoloških spopadov in služil za zgled celo 200 let kasnejšemu celotnemu katoliškemu prevodu. Morda ni nepomembno opozoriti na zaporedje, v katerem Dalmatin poudarja namen rabe jezika: na prvo mesto postavlja jezikovni razvoj, nato versko utilitaristični namen, ki ga marsikateri postavljajo v ospredje in ga poimenujejo tudi s slabšalno opredeljenimi izrazi kot agitatorični, propagandistični namen besedil.

1.1.3

Pomembno vlogo pri normiranju jezika prevoda Svetega pisma je odigrala prva slovnica slovenskega jezika. Kranjski jezik je predstavljal osnovo jezikovnega opisa v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae succisivae*, s podnaslovom »**de latinocarniolana literatura**«, še več, odločitev o kranjskem jeziku je prišla s strani notranje-avstrijskih deželnih stanov. Bohorič v predgovoru omenja posvet »bogoslavcev in drugih izbranih mož slavni plemenitašev Štajerske, Koroške in Kranjske« o prevodu in izdaji kranjskega svetega pisma – Bohorič ga jezikovno opredeljuje kot »**integra Carniolana vel rectus Slavonica Biblia**« (»célo kranjsko ali pravilneje slovensko Sveto pismo«), na katerem so »odločali med drugim tudi o nekem določnem, **poslej veljavnem latinskokranjskem črkopisu**«, za kar je bil po ukazu kranjskih prvakov zadolžen tudi sam.⁴ Bohoričeva slovnica je z dvema mlajšima izdajama v

⁴ »Edino našim **kranjskim ljudem ali Slovencem** [v izvorniku 'nos hominibus Carniolanus seu Slavis'] do naših dni še ni bilo dano, da bi imeli to veliko dobroto (Sveto pismo, op. I. O.), celotno v svojem narečju. Kajti čeprav je vse časti vredni mož, g. Primož Trubar, pred nedavnim časom Novi zakon in druge pravne bukve, kakor še pomnim, **v kranjsko narečje** marljivo in spretno iz lastnih in čistih virov preložil: je bilo vendar potrebno [...] da so to [...] drugi dokončali in **célo kranjsko ali pravilneje slovensko Sveto pismo** izdali.« (Bohorič 1584 (1987): *5a.) »Ko so se namreč lani bogoslavci in drugi izbrani možje slavni plemenitašev **Štajerske, Koroške in Kranjske** posvetovali o prevodu in izdaji **kranjskega svetega pisma** ter odločali med drugim tudi o nekem določnem, **poslej veljavnem latinskokranjskem črkopisu**, za kar sem bil tem možem po ukazu kranjskih prvakov, svojih milostljivih gospodov, prištet tudi jaz: mi je bila zaupana, – ne bom prikrival – naloga, naj nekatere svoje **opombe k latinskokranjskemu pravopisu** [...] smiselno uredim in zapišem, da se bo poslej (ker je pač raba tistega starega črkopisa, namreč cirilice in glagolice, v naši ljubi Kranjski že skoraj izginila) lahko po njihovem navodilu **narečje Kranjcev in njim bližnje in sorodno, po vsej Kranjski in večjem delu Štajerske in Koroške udomačeno narečje** pisalo z latinskimi črkami. [...] sem kasneje [...] sklenil, da po splošni rabi pravilne govornice posnamem pravila tudi

18. stol. (leta 1715 Hipolitova in leta 1758 koroška jezuitska) za dve stoletji zaznamovala osrednji slovenski knjižni jezik oz. je veljala z določenimi narečnimi spremembami kot normativni zgled skupaj z Dalmatino Biblijo ne le na Kranjskem, temveč tudi na osrednjem Štajerskem in Koroškem še v drugi polovici 18. stol., ko so po Pohlinovi kranjski hkrati z deželno jezikovno zamejenimi izdajami katekizmov nastale deželne slovnice (koroška Gutsmanova, osrednještajerska Zagajškova itn.).

1.2.1

Uvodoma naj se le dotaknemo velikokrat načetega, a ne dokončno razrešljivega vprašanja, kaj je Trubarju pomenil oz. kaj nam pomeni poimenovanje »kranjski jezik« nasproti »slovenski jezik« oz. v nemščini »kreinerisch« proti »windisch«, ki ga ne moremo povsem zaobiti, saj gre za Trubarjevo, pa tudi Dalmatino in Bohoričevo poimenovanje jezika, v katerem izražajo svoje teološke, verske, družbene nazore in posredujejo svoj miselni svet svojim rojakom. O tem vprašanju je prvi spregovoril Trubar sam v svojih besedilih, predvsem nagovorih, predgovorih, pismih, najbolj prepoznavno pa je ravno v omenjenem navedku, ki utemeljuje njegove jezikovne poglede in poudarja bistvo njegovega izbora jezikovnih sredstev. Natančno se mu je posvetil J. Rotar v svoji knjigi *Trubar in južni Slovani* v poglavju Trubarjeva poimenovanja dežel in ljudstev (prim. Rotar 1986: 173–390), ki je med drugim predstavil vse njegove etnonimne navedke iz predgovorov, opredeljujoče prebivalce in jezikovne določnice, J. Müller v obravnavi imena Slovenci v 16. stol.,⁵ ki je ob Škrabčevi razlagi pomena »slovanski« upošteval vse navedke pri Trubarju in ugotovil večpomensko rabo izraza slovenski: poleg »slovenski« se nanaša tudi na »nekranjski slovenski«, kar je razvidno iz zveze *kranjski inu slovenski*, in »južno-slovanski«, ter J. Narat v obravnavi poimenovanj Kranjci in kranjsko v delih p. Stanislava Škrabca.⁶

1.2.2

Zaradi različnih razlag jezikoslovcem in zgodovinarjem ob Trubarjevi obletnici je neobhodno ponovno poudariti, da ga moramo danes vsekakor dojemati v vsej njegovi večpomenski razsežnosti, kar je poudaril J. Müller, tako v njegovi širini kot v specifičnosti. Glotonim kranjski (jezik) ob etnonimu Kranjec, ki ga morda po starejši etimologiji, razloženi še pri Linhartu v njegovem *Poskusu zgodovine Kranjske* (Linhart 1981: 159, 242), navezujejo na kraj, krajino, skrajno slovansko deželo ter vedno zapisujejo z *jn* kot *Krajnec* in v pridevniški izpeljavi kot *krajnski* (tak zapis najdemo še v drugi polovici 19. stol.), navaja ga tudi Trubar, ki mehki n zapisuje z *n*, in ga vedno piše z *in* (morda je to izrazno posebnost podpirala še

za druge dele slovnice in jih spravim v določen red ter vso stvar zaobjamem v tej svoji drobni knjižici kot **kranjsko slovnico**.« (Bohorič 1584 (1987): **2b–**3a, 20–21.)

⁵Müller 2003: 21–41.

⁶Narat 2003: 141–156.

nemška oblika krajevnega imena Kreinburg ali poimenovanja Creina marcha za Kranjsko od 13. stol.).⁷ Deželnoupravno je taka raba pri Trubarju utemeljena s Trubarjevo pripadnostjo Kranjski, po kateri se opredeljuje kot Kranjec in z njo določa tudi jezik. Lastnoimensko poimenovanje in vrstno pridevniško izsamostalniško izpeljanko iz njega vpleta v svoje nagovore in predgovore že od l. 1555 (l. 1550 v Katekizmu nagovarja »vse Slovence«, v Abecedniku se poimenuje za prijatelja vseh Slovencev), sebe in svoje rojake opredeljuje razločevalno nasproti prebivalcem ostalih dežel Notranje Avstrije (Štajerske, Koroške), kar je poudarjeno predvsem v hrvaških tiskih. Priredna sopomenska povezava s širšim in samo etnonimičnim izrazom *slovenski* iz osnove *sloven- pa kaže na različno pomensko vrednost in tudi terminološko rabo obeh izrazov. Izraz *Slovinci*, ki ni ne deželno ne državno zamejen, a se uporablja v vlogi etnonima na podlagi jezikovne sorodnosti (prebivalci, ki govorijo slovanski jezik), je nadnarečno opredeljen in se pojavlja že v nagovoru prve tiskane knjige, od 1566 dalje v Psalterju pa nastopa še vzporedno v obliki *Sloveni*. Pomensko širše označuje pripadnike jezikovne skupine, pomensko ožje pa se zamejuje na Slovane v okviru Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti oz. notranjeavstrijskih dežel, kar je razvidno iz zveze nanizanih poimenovanj za prebivalce v predgovorih.⁸ Iz Trubarjevih nagovorov razberemo naslednja poimenovanja jezika in prebivalcev: »Vsem vernim krščnikom tiga **krajnskiga inu slovenskiga jeziga**« (Catechismus, 1555, Rupel 1966: 63); »Vsem bogaboječim vernim **Krajncom inu Slovenom**« (Davidov psalter, 1566, Rupel 1966: 183); »Vsem bogaboječim, mladim inu starim **Krajncom inu Slovenom**« (Trubar, 1575); »Vsem božjim **Krajncom inu Slovenom**« (Noviga testamenta posledni dejl, 1577, Rupel 1966: 250); »Vaš služabnik inu pastir Primož Truber **Krajnec**« (Trubar 1557: Ena dolga predgovor, Rupel 1966: 89); »**Primus Truber Krajnec**« (posvetila v glagolskih in cirilskih hrvaških tiskih, 1561, 1562, 1563). (Rupel 1966: 111, 119; 133, 138, 156, 163; 167, 169.) Tako je Trubar v slovenski, kranjski besedi iz svojega nemškega »nigdirdoma« čustveno zavzeto ogovarjal oz. naslavljal svoje rojake in se podpisoval pod svoja dela, ne da bi pozabil na svoje deželsko izhodišče, in jim jih je namenil ali posvetil, da bi jih seznanil z nauki »te stare prave krščanske vere«, jih zanje prepričal in navdušil, da bi jih versko izobrazil, rešil nevednosti in kulturne zaostalosti in jih obvaroval pred turško nevarnostjo, kot je sam zapisal, jim posredoval »spoznanje čiste božje besede« (Dalmatin, predgovor, Rajhman 1997: 293).

⁷ Poimenovanja so navedena v Narat 2003: 144.

⁸ Npr. v Trubarjevem prevodu *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* (1557): »Vsem pobožnim kristjanom, ki prebivajo v deželi **Kranjski, Spodnještajerski, Koroški, na Krasu, v Istri in v Slovenski marki**« (Rupel: 71); »znanje **slovenskega jezika**, ki ga z lahkoto mora razumeti vsak **Slovenec, bodisi Kranjec, Korošec, Kraševce, Istran, Dolenjec, Bezjak**«; »oba naroda **slovenskih in hrvaških dežel se mi namreč srčno smilita**« (Rupel 1966: 72); »**hrvaški jezik je skoro primerljiv slovenskemu**« (*Der Croate Sprach vergleicht sich fast mit der Windischen*); »**Mi Kranjci in Slovenci ga razumemo za silo**« (Rupel: 72); ali v drugem delu novega testamenta (1560), kjer med svoje bralce prišteva »**Kranjce, Spodnještajerce, Korošce, Kraševce, Istrane in prebivalce Slovenske marke, kajti ljudstva teh dežel temeljito razumejo moj jezik in moje spise**« (Rupel 1966: 104).

1.2.3

Deželna opredelitev jezika in prebivalcev je bila stalnica do 19. stol., npr. *lingua carniolica*, *carniolanum*, *carniolicum* pri baročnih piscih M. Kastelcu, O. Rogeriju, J. Basarju, v jezikovni opredelitvi slovnice razsvetljencev (Pohlin v *Krajnski grammatiki*, 1768, 1783), Debevec v rokopisni slovnici *Krainersch-slavishe Sprachlehre* in slovarju *Deutsch-Krainisches Wörterbuch*), v Zoisovih poimenovanjih rokopisnih slovarjev prejšnjih dob itn. V slovenskem jeziku uporabljajo izraz »slovenski jezik« šele nekateri preroditelji (v nemščini »slowenisch«), npr. M. Zagajšek v slovnici (1791), V. Vodnik v slovarju (*Slovenske besednjak*), J. N. Primic v učbenikih *Nemško-slovenske branja* (1812), *Nemško-slovenski bukvar* (1814), F. Metelko v nemško pisani slovnici (1825). Zanimivo dejstvo pa se pokaže v jezikovnem opredeljevanju pri naslavljanju besedil uradovno-pravnega značaja: novejšje objave prisežnih obrazcev nam potrjujejo rabo širšejezikovnega poimenovanja: *Slouenska Persega*, zapisana po l. 1654, najverjetneje v Škofji Loki, ter *Slouenska Prizhna Persega* po 1704 v Kamniku (Golec 2008: 72–75, 79–81).

2 Daljnosežnost in posebnost Trubarjeve izbire kranjskega jezika

2.1

V čem je posebnost, usodnost, celo preroškost Trubarjevega jezikovnega podviga? Izbral ni le pisave, latinice humanističnega tipa, ki nas je spremljala vse do danes, tudi črkopis je domiselno in samostojno izoblikoval že na samem začetku in ga osamosvojil od nemškega, madžarskega, češkega, kajkavskega in drugih drugojezičnih pisnih sestavov ter mu namenil samosvojo razvojno pot, nepovezano z njimi, kar je usodno zaznamovalo in onemogočalo v zgodovini izpričane poskuse medsebojnega jezikovnega približevanja. Z uvedenim razločevanjem nekaterih fonemov v zapisu (zvenceh in nezvenceh sičnikov in šumevcev *s – z*, *š – ž*, samoglasnikov in soglasnikov *i in j*, *u in v*) ter z odpravo nekaterih neposrečenih pisnih rešitev (Trubarjeve pisave zvencega mehkonebnika *g* namesto *k*, npr. *jezig(a)*, *pag* itn., podvajanja soglasnikov) je dobil dovršeno in dokončno podobo v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae* l. 1584, določeno za 300 let do odprave bohoričice sredi 19. stol.

2.2

Kakšna je bila Trubarjeva jezikovna podoba, so natančno opisali že številni jezikoslovci, zato v tem prispevku podajam le nekaj že znanih, a bistvenih dejstev. Čeprav so se ravno Trubarjeve knjige ohranile v redkih izvodih zaradi ideološke anateme, je neposredno in posredno vplival na svoje sodobnike in naslednike, ki so sooblikovali tedanjo podobo slovenskega jezika in obrusili sprva še nekoliko neenotno, nerazločevalno zasnovan pravopisni sestav, izločili nekatere narečne glasoslovne značilnosti in opustili nekatere arhaizme, ki so značilno opredeljevali Trubarjev jezik. Trubar je postavil temelje slovenskemu jeziku, ki je z današnjega

knjižnojezikovnega gledišča narečno in časovno obarvan, s stališča govornega jezika pa je nadnarečen, saj ga je njegov prvi oblikovalec ustvarjal iz žive dolensko obarvane govorice, iz katere je odbiral določene narečne značilnosti ožjega domačega in širšega deželnega kranjskega prostora, gotovo tudi takratnega ljubljanskega, kot so ga govorili izobraženci in cerkveni dostojanstveniki. Svoj jezik je razmejeval od bližnjih slovanskih jezikov (glagoljaške tradicije, kajkavskega slovstva).

2.2.1

Dolenska glasoslovna podoba se vzdržuje (tudi dvojnično ob gorenjskih vzporednicah) vsaj še 200 let. Trubar je v določenih primerih dal prednost dolenskim značilnostim (npr. *u* za *ô*, *-u* za *-o*), v drugih primerih je prevladala širše kranjska, gorenjska, že tudi ljubljanska (Rigler 1986: 42–43) raba (omejena raba dolenskega dvoglasnika *ej* ob uvedenem gorenjskem enoglasniku *e* za naglašeni *ě*). Trubarjev glasoslovni sestav je bil najbolj dolensko narečno obarvan v primerjavi z njegovimi nasledniki, saj je zanj značilna večja stopnja ožjenarečnih prvin (ki jo je ugotovil Rigler 1968: 92–97): vseskozi opazen narečni preglas (*tiga hudiče*), položajna labializacija (*cerkvom* »cerkvam«, *nom* »nam«, *oli* »ali«), različna glasovna ujemanja (npr. *drigači*, *sorota*, *dobrumu*, *mumu*, *šlužiti*), do 1555 *e*-jevsko akanje pri *en -a -o*: *an*, *ana*, *anu*, kasneje redko oz. le ob enočrkovnih predlogih v prevodu Svetega pisma; oblike svojilnih zaimkov *muj*, *tuj*, *suj* itn. Odpravlja pa *o*-jevsko akanje, po 1555 prehod *dj* v *gj*, zavestno se je odločil za enoten zapis (edini) *l* za *ĺ*, večinoma, razen v izglasju, *n* za *ń*. Obenem je zanj značilna večja stopnja arhaičnosti, npr. ohranjanje nekaterih starejših glasoslovnih odrazov, ki jih ostali ne poznajo več (npr. za zložni *l* še zapis *el*, ki ga že l. 1557 zamenjuje tudi z *ol*: *čeln*, *popelnom*).

2.2.2

Večja mera arhaičnosti v primerjavi z drugimi slovenskimi avtorji njegovega časa je izkazana tudi v oblikoslovju, delno ujemalna še z oblikami v Brižinskih spomenikih (*gospudi*, *timu sinuvi*, v *tim duhei*, *naši sinuve*; *nekoteri*, *svojemi*; *hočo*, *mogo* »morem, morejo«, *pridigujo* »pridigujejo« itn.), mestoma ohranja dvojino v rodilniku in mestniku (v *tiju dveju listu*) idr.

2.2.3

V skladnji so se vsi vzorovali po tedanji evropski na latinsko slovnično tradicijo oprti in po nemški jezikovni rabi z gledovani razvrstitvi stavčnih členov s klasično stavo glagolske oblike na koncu stavka in sledili nekaterim (ne)posrednim vplivom nemške rabe, zlasti glagolskih zvez in vezljivostnih zakonitosti. Za Trubarja so, kot je znano, značilne zelo dolge povedi z zapleteno stavčno zgradbo, vrinjenimi stavki in umetelna retorična oblikovanost besedila.

2.2.4

Trubarjevo besedje sestavljajo arhaizmi, dialektizmi ter v jezikovni zgodovini tako omalovaževani germanizmi⁹, ki jih Trubar utemeljuje z zgoraj navedenimi pragmatičnimi razlogi – z jezikovno rabo, ki ga odvrta tudi od sosednjih slovanskih jezikovnostičnih vplivov, tj. od rabe hrvaških besed kot tudi od novih tvorjenk, saj so bili pretežno sestavni del govornega besednjaka, tj. živi v narečju. Obenem je pri njem razvidna arhaična plast slovanskega besedja, ki jo je moral poznati iz obrednega jezika ali iz govornega okolja (npr. *ludje* in redko *folk*, še *tisuč/tiseč* poleg *tavžent*, *život* poleg *leben*, *ohranjenik* poleg *izveličar* itn.).

3 Slovenski jezik v tiskanih besedilih protestantskih piscev in rokopisnih besedilih 16. stol.

3.1

Trubarjev jezik bo primerjalno osvetljen po eni strani z manj obravnavanimi kranjskimi somišljeniki, kot so M. Klombner, J. Tulščak, M. Trost, J. Znojilšek, A. Savinec, po drugi pa z drugimi ohranjenimi katoliškimi kranjskimi besedili tistega časa, kot so Radličev evangelij, glose v misalih 16. stol. in ohranjena uradovnalno-pravna besedila (*Gorske bukve* (1582), prisege), kjer je bila jezikovna podoba bolj sproščena.

3.1.1

V petdeseterici tiskov naših kranjskih reformatorjev je prevladal kranjski knjižni jezik z različno stopnjo dolenjskih narečnih potez, ob drugačnih predlogih podstav pri Krelju in prepletu obojega pri njegovem neslovenskem nadaljevalcu Juričiču. Drugi verski somišljeniki so jim do določene mere sledili in uvajali svoje posebnosti. Več sprememb je pričakovati v primerjavi z drugimi katoliškimi besedili, od katerih so ohranjeni le posamezni zapisi evangelijskih besedil in nekaterih glos v drugi polovici 16. stol., ter v ohranjenih uradovnalnih rokopisih, kot so prisežni obrazci, vinogorski zakon idr.

3.1.2

Klombnerjeva priredba pesmarice iz l. 1563 z naslovom *ENE DVHOVNE PEISNI, KATERE SO SKVSI PRIMOSHA TRVBERIA VTA slauenski yefik iŝtolmazhene, inu vshe ŝedaj kdrugimu maly drukane*, ki jo je Trubar odklonil zaradi jezikovnih sprememb, je imela nekaj več dolenjskih ali ljubljanskih narečnih posebnosti, npr. reducirana predpona *per-* za Trubarjevo *pri-*, ohranja se *o*-jevsko akanje, ki ga Trubar le pomotoma zapiše, ker se ga je načrtno izogibal (*gaŝpudi* že na naslovnici), ohranja se *e*-jevsko akanje, ki ga je Trubar od l. 1555 že načrtno odpravljal, v nikalnici pa ga sploh ni poznal (*an – en, na – ne*), ima *tuoiga, ŝuoim* poleg ujemalnega s Trubarjem *Vtuiga* (1563: 6); *niega* za Trubarjevo *nega* (1563: 79),

⁹ Ti predstavljajo le majhen delež besedja, prim. H. Jazbec 2007: 101, ki v Eni dolgi predgovori k prvemu delu prevoda nove zaveze zasledi le 4 % germanizmov.

dnoue »dnevi« (1563: 87), *nam* za Trubarjevo *nom*; včasih nima mehčanega *r* (*Cesaru* : *Paſtiryem* (30)), ima *k* v *pak* za Trubarjev zapis *pag* itn.¹⁰

3.1.3

Kerſzhanske LEIPE MOLITVE SA vſe potreibe inu Stanuve [...] VLVBLANI, Skusi Iانشa Mandelza, vtim Leitu M.D.LXXIX (1579) dolenskega protestantskega pisca J. Tulščaka se pravopisno in glasoslovno ujemajo z Dalmatinovim Pentatevhom iz l. 1578 (npr. prevladujoč dolenski dvoglasnik *ei* za naglašeni jat: *potreiba* poleg *potreba*, *reishil*, *Deite*, *teim*, *vmreiti*, *greishili*, *mreishe* (razen npr.: *vSlouenſzhino*, *Vera*, *vezhnimu*, *vekoma*); od Trubarja jih razločuje še *kakor*, pri glagolnikih *-eine*, *-aine*, razen *pregainanem*, *negove*, *Kraileſtuu*, *tuoio*, presenetljiv pa je večkrat izkazani *o* v naslovu (*SLOVENSKA PREDGOVOR*).

3.1.4

Vipavec M. Trost je v prevodu priložnostne pogrebne pridige prošta dr. Jakoba Andreae (Leichpredig), posvečene spominu pokojnega Trubarja, z naslovom *ENA LEPA IN PRIDNA PREDIGA, PER POGREBI tiga v Reidniga inu viſſoku vuzheniga Gofpud PRIMOSHA TRVBERIA rainciga, dèrshana od Gofpud IACOBA ANDREA DOCTORIA, Tibinskiga Probfſta, inu is Nemshkiga Ieſika v' slovenski tolmazhena*, ki je izšla l. 1588, sledil jeziku Dalmatinovega prevoda Biblije, z nekaj razlikami na izrazni ravni, kot so neurejenost pisave, ki ga približuje starejši Dalmatinovi stopnji: zvenečih in nezvenečih sičnikov in šumevcev (*ſydali*, *ſo*, *ſa*, *ſpoſnaniu*); *i* in *j* (*trye Kraili*, *roien*, *v'tém leiti*, *ie niega*, *ta pèrui*; *jim*, *tjiſti*), *u* in *v* (razen v vzglasju: *volo*, *veliku*, *v'*, *vra* »ura«); *l*, *il* za mehki *l*: *volo*, *nedelo*, *Lublani*, *Kraili*, *daile*; *in*, *ni*, *n* za *ń*: *pregainenie*, *drukanie*, *Kuhinie*, *mankalu*, ima pa tudi narečno dvojnico v glagolski priponi: *tolmazhoual* : *tolmazhauaal* (Rupel 1954: 71, 125).

3.1.5

Ljubljčan J. Znojilšek se je v svojem prevodu *KATECHISMUS DOCTORIA MARTina Luthra* (VTiBINGI 1595) zgledeval po Dalmatinovi Bibliji: npr. *ſim*; poleg *ſëm*, *njega*, *pogublenja*, *osnanjenju*, *ſvojmu*, *dajle*, *Krajleſtvu*; *temuzh/tamuzh*; ima pa nekaj gorenjskih značilnosti, ki jih njegovi predhodniki ne poznajo: *ſ* za *šč*: *karſhanſke*, *Karſhenik* (1595: 47), *(ne)pokorſhino*, redukcijo končnega *-i* v nedoločniški končnici: *snala povedat* (1595: 55) idr.

3.1.6

Trubarjev prevod Luthrove *Hišne postile* je po smrti dokončal njegov sin Felicijan s pomočjo prevajalca A. Savinca, zato njen jezik ni povsem ujemalen s Trubarjevim, temveč delno sledi Dalmatinu (evangeljski deli so povzeti po Dalmatinovi Bibliji, razen zapisa *j* z *i*). Razločuje ju pogostejša raba dvoglasnika *ei*

¹⁰Primeri so navedeni v diplomskem delu B. Pajk (2001: 57–72).

(*greihi, isleizhi : vezhnu*), neenoten zapis za *i* in *j*, *í* (vedno *Krajli, ludje, napelovati*) in *ń* (*vleizheinje, h'gmerainju, pomankainja, premagainu* itn.).

3.2

3.2.1

Če upoštevamo še *Gorske bukve* (1582) prevajalca A. Reclja z istega področja, kot sta Dalmatin in Bohorič, iz časa izdaje Trubarjeve celotne Nove zaveze, lahko potrdimo, da je tako kot Trubar v knjižnem jeziku v manjši meri opuščal zlasti mlajše premene v nenaglašenem samoglasniškem sestavu. Ob dolenjsko obarvanem glasovju je opazno zavestno odpravljanje narečnega samoglasniškega upada: zasledimo le nekatere primere akanja v začetnem delu besedila, npr. *Gal/pud, nemoreia* (1.),¹¹ *uinogradam* (8.), *ſagornikam* (9.), *daſezhi*; prehoda nenaglašenega *i* v polglasnik ali njegovo popolno onemitev, npr. *na ſemble, be »bi« porozhel, prelomel* (kar najdemo redko tudi pri Trubarju), *h praude* (44.) poleg *k praudi* (14.); *mogl, sapadl, podstopl, notl* (33.); ujemalno s Trubarjem ima *suimu, suoio* poleg *ſuoim* (16.), narečno premeno *na-* v *ne-*: *neſai* (42., 43.), *nevade* (8.); dvojnice *taku/toku; aku* (1.)/*loku* (47.) poleg gorenjske *ako* (2-krat, 11.) *l, inu/nu* (52), *koker* (16.) poleg različne *kokur* (18.); razlikuje pa se v obliki svojilnega zaimka: *negouiga* (15.)/*negauiga* (21.) za Trubarjevo *nega* itn.

3.2.2

Zapis evangelija katoliškega duhovnika Baltazarja Radliča, ki je bil stolni dekan in generalni vikar, po rodu iz Višnje Gore in je v rokopisu latinskih pridig zapisal tudi odlomek evangelija Luk 21 v slovenskem jeziku, ima nekatere glasoslovne posebnosti, ki jih Trubar nima (tudi pisava ni povzeta po Trubarju: *tsh, t/h* za č, *ijnu, ijm »jim«*), predlog *na*: *na* (1) – *ne* (2); večkrat *ei*: *beſseide, poveidal, deilali – pouem; ni, in* za *ń*: *t/hakainom, odrei/henie, but/henia* itn.

3.2.3

Glose domnevno kanonika in generalnega vikarja Jurija Latomusa (Kidrič 1923: 158–159) k 12 evangelijem in epistoli iz 1519, ki so nastale med l. 1574 in l. 1591, ko je umrl, ki jih Kidrič primerja s Trubarjevim in Dalmatinovim besedilom, imajo gorenjske značilnosti: razen enega zapisa za izglasni *-u*: *pu/tu, sicer kratko, ieno, na* za *ne* v nikalnici (*napokoia*), prehod *-il* v *-el*: *dauel »davił«, ugenel »uganił«*, delni upad *-i*: *k ſerze uſeli* (Trubar *-u*, Dalmatin *-i*), *krotke »krotki«* (Trubar, Dalmatin *-i*).

3.2.4

Slovenske glose s konca 16. stol. ali začetka 17. stol. v misalu iz l. 1517 izkazujejo tudi nekatere gorenjske premene: *niste* (Trubar, Dalmatin *neſte*), *-am* (*chribam, teleſsam*, ujemalno z Dalmatinom).

¹¹ Številka v oklepaju označuje številko člana v vinogorskem zakonu.

4 Primerjava svetoisemskoga odlomka Luk 21 pri Trubarju, Krelju, Radliču, Juričiču, Dalmatinu, v glosah, pri Hrenu in slovenskih evangelijih po Stapletonu

4.1

Zaradi možnosti primerjave še z edinim katoliškim prevodom iz 16. stol. B. Radliča je izbrano evangelijsko besedilo po Luku (21. poglavje), ki ga bomo spremljali pri različnih piscih od Trubarja do začetka 17. stol., ko je zapisan še v Hren-Čandkovi priredbi evangelijev (1612) in evangelijih po Stapletonu. Za medjezično vzporedjanje je dodan še Luthrov prevod in Vulgata. Besedilo ni vzorčno ustrezno za posploševanje, saj je zaradi zahtevnosti zelo različno prevedeno, po prevodih se skladijsko različno upoveduje in se tudi delno pomensko razlikuje ali celo ostaja nerazumljivo. V *Hišni postili* je prireditelj večinoma sledil Dalmatinovemu prevodu.

4.2

V preglednici¹² so različno označene glasoslovne (npr. Trubar in Radlič imata v *zvezdah* dvoglasnik *ei*, ostali pa *e*, Krelj in Radlič imata edina *ol* v besedi *sonce*, Radlič edini *ne* za predlog *na*, vsi imajo obliko *vidili*), oblikoslovne (npr. mlajša oblika tožilnika *sina* nastopa le pri Krelju in Juričiču, naključno razlikovanje v mestniku ednine *na soncu* le pri katoliških prevajalcih v rabi končnice *-i* (*na sonci*), sicer tudi *-u* (v *oblaku*) z izjemo Dalmatina z *-i*), besedne (npr. Trubar, Dalmatin in Stapleton z germanizmom *cajhni*, ostali z domačim izrazom *znamanja/znamenja* oz. v Hrenovem lekcionarju *čudesa*; *zvezo z močjo in veliko slavo* (SSP) pri Trubarju, Radliču, Hrenu zamenjuje z *oblastjo in (veliko) častjo/veličastvom*, z *močjo inu častjo* imajo Krelj, Juričič, Dalmatin, le Stapleton pa ima obakrat prevzeto besedo (z *gvaltjo no majestetam*) ob glagolu *biti*, ki je od Dalmatina dalje nadomeščen z glagolom (z)goditi *se*; največ prevzetih besed iz nemščine ima Stapleton: še *folk* za ljudi, *tugendte* za moči, *dren* za stiskanje; *veidili* pri Trubarju in Juričiču ima vzporednico pri Krelju v zvezi *svita znali*; nebeške moči se bodo *gibale*, le pri Krelju in Juričiču *strepetale*, pri Stapletonu *tresle no spreminale*; veliko razlik je v ubesedenju današnjega izraza *stiska* za Trubarjevo (*bo*) *britkust* (še Juričič), Dalmatin in Hren *bo britku*, Krelj ima *nadluga*, Radlič *stiskanje*, Stapleton *velik dren*) itn.; skladijske razlike (*pride(j)oč(iga)* ob glagolu *videti* imajo Radlič, Dalmatin in Hren, ostali, razen Stapletona, ki ima že nedoločnik *priti*, pa imajo stavčno izraženo s prilastkovim odvisnikom (*kir pride*), Radlič ima edini deležnik *sahnejoči za bodo sahnili* pri Dalmatinu, do Dalmatina se pojavlja glagol *omadluvati*; le Krelj in Juričič imata inverzijo pridevnika v zvezi *nebeške moči*, Stapleton pa neujemalni roditeljski desni prilastek *tugendte teh nebes*) ipd.

¹²Preglednica je na naslednji strani.

Trubar 1557	Inu bodo <u>zaihni</u> na Sonzu, inu na Luni, <i>inu</i> na <i>fueisdah</i> , inu na sēli <u>tīm lūdē</u> taka /velika <u>britku</u> /t, de <u>ne</u> bodo ueidili <i>se</i> kā diati, <u>tu morie inu ualluui bodo shumeili</u> , ty ludie bodo <u>na shiuotu doli iemali pred</u> /strahom inu pred <u>zhakanē</u> tih rizhi, kir imaio priti zhes uuf/s fueit. Sakai tudi te nebes(h)ke mozhi <i>se</i> bodo <u>gibale</u> . Inu tedai bodo uidili tiga Synu tiga zhloueka <u>prideozh</u> utim oblaku /ueliko <u>oblaftio</u> inu <u>zheftio</u> .
Krelj 1567	Bodo <u>Snamania</u> na So/ncu na Luni <i>inu</i> <i>svesdah</i> : Inu na Semlij, <u>nadluga Lüdēm, da ne</u> bodo /vita snali. Inu <u>morie bode /humelu inu valovi</u> : Lüdīe <u>omadluvali od</u> /strahu inu /treshenia na to, kar ima zhes <u>semlio</u> priti. Inu mozhij nebe/hke <i>se</i> bodo <u>frepetale</u> . Inu <i>tada</i> bodo vshe vidili Sina zhlove/kiga <u>kijr pride</u> v'oblaku, s'veliko <u>mozhio</u> inu <u>zhaftio</u> .
Radlič 1573	<u>Bodo fnamenia</u> , ne Solnzi, ne Luni ijnu ne /sveisdah, ijnu na /emli /ti/kanie tih ludj, od /mote, tiga <u>mor/kiga but/henia</u> , ijnu ualou /achneiotshi tih ludj, pd /strachom, ijnu t/hakainom, tih ritshi, kir ijmaio priti tshes uus fueit. Sakai te nebe/ke <u>mothsi se</u> bodo <u>gibale</u> , ijnu tedai bodo <u>uidili tiga Sijnu</u> t/hloue/kiga, <u>prideiots</u> h uenim oblaku, s'ueliko <u>oblaftio</u> , ijnu <u>t/haftio</u> .
Juričić 1578	Bodo <u>Snamania</u> na Sonzu na Luni <i>inu</i> na <i>Suesdah</i> : Inu na Semli takoua <u>britkof</u> t da <i>se</i> <u>Ludye, ne</u> bodo veidili kā diati. <u>Morie inu valloui bodeio shumeli</u> : Ludie bodo <u>omadluuali</u> od /straha inu /treshenia na to, kar ima prit zhes to /emlio. Sakai mozhi nebeske <i>se</i> bodo <u>frepetale</u> , Inu <i>tada</i> bodo vshe vidili Sina zhloueskiga <u>kir pride</u> voblaku /ueliko <u>mozhio</u> inu <u>zhaftio</u> .
Dalmatin 1584	INU <u>Zajhni se</u> bodo <u>godili</u> na Sonci, <i>inu</i> na Luni, inu na <i>Svesdah</i> , inu na Semli <u>bo</u> Ludēm <u>britku</u> , de <u>bodo zagovali</u> , <u>Morje inu valuvi bodo /humēli</u> , inu Ludje <u>bodo na shivotu /ahnili</u> od /straha inu <u>zhakanja</u> téh rizhy, katere imajo priti na Semlo. Sakaj tudi Nebe/ke mozhy <i>se</i> bodo <u>gibale</u> . Inu <i>tedaj</i> bodo ony vidili Synu tiga Zhlovéka <u>prideozh</u> v'oblaki, s'veliko <u>mozhjo</u> inu <u>zhaftjo</u> .
Hren-Čandek 1612	Se bodo <u>zhude/sa</u> <u>godila</u> na Sonci, <i>inu</i> na Luni, <i>nu</i> na <i>Svésdah</i> <i>nu</i> na Semli <u>bo</u> Ludēm <u>britku</u> <u>pred tem /hume-njem tiga Moria inu Valuvi</u> : inu Ludje <u>bodo na shivotu /ahnili</u> od /straha inu <u>zhakajnja</u> téh rezhy, katere imajo priti zhes <u>vuf/s volen</u> /vejt: sakaj tudi nebe/ke mozhy <i>se</i> bodo <u>gibale</u> inu <i>tedaj</i> bodo ony vidili /synu tiga Zhlovéka <u>prideozhi-ga</u> v'oblakih s'veliko <u>oblaftjo</u> , inu s'velizhaft-vom.
Stapleton zač. 17. st.	<i>se</i> bodo veliki <u>zaihni</u> <u>sgodili</u> na /onzi luni <i>inu</i> <i>fuesdah</i> : no na ti /emli bode en <u>velik dren</u> tiga <u>Volka pred tim gori ra/enum tiga Moria bode en velik</u> <u>begh nu</u> /strah mei tim <u>volkam</u> pred tem zhakanam: katero pride <u>v/emu</u> <u>Suetoui</u> . Sakaj vse <u>tugendte</u> teh Nebes <i>se</i> bodo <u>tresle</u> no /preminale. Potim bote uidili Synu tiga zhlouestua priti vtih oblakih /ueliko <u>gualtio</u> no <u>maiestetam</u> .
SSP 1997	<u>Znamenja</u> bodo na soncu, luni in zvezdah. Na zemlji bo <u>stiska</u> med <u>narodi</u> , v zmedu zaradi bučanja morja in valov. Ljudje bodo <u>hirali od</u> strahu in <u>pričakovanja</u> tega, kar pride nad <u>yes</u> svet, kajti nebeške sile <i>se</i> bodo majale. In <i>tedaj</i> bodo videli Sina človekovega <u>priti na</u> oblaku z <u>močjo</u> in veliko <u>slavo</u> .
L 45	Und es werden <u>Zeichen geschehen</u> an der Sonne und Mond und Sternen; und auf Erden wird den <u>Leuten bange</u> sein und werden <u>zagen</u> ; und das Meer und die Wasserwogen werden brausen. Und die Menschen werden verschmachten <u>vor</u> Furcht und vor Warten der Dinge, die kommen sollen auf Erden; denn auch der Himmel <u>Kräfte</u> werden sich <u>bewegen</u> . Und <u>alsdann</u> werden sie sehen des Menschen Sohn <u>kommen</u> in der Wolke mit großer <u>Kraft</u> und <u>Herrlichkeit</u> .
Vu	et <u>erunt signa</u> in sole et luna et stellis et in terris <u>pressura gentium</u> prae confusione sonitus maris et fluctuum arecentibus hominibus <u>prae</u> timore et expectatione quae supervenient universo orbi nam <u>virtutes</u> caelorum movebuntur et <u>tunc</u> videbunt Filium hominis <u>venientem</u> in nube cum <u>potestate</u> magna et <u>maestate</u>

Preglednica 1: Glasovne razlike: ležeče, oblikovne razlike: okrepjeno, besedne razlike: enkrat podčrtano, skladenjske razlike: dvakrat podčrtano

5 Sklep

Iz pisne obrobnosti oz. priložnostne rabe je Primož Trubar s svojimi somišljeniki »naš jezik« povzdignil iz govorne anonimnosti v knjižno razvito in mednarodno ugledno večfunkcijsko jezikovno prepoznavnost, ki mu tudi v nadaljnjih stoletjih ne bo odvzeta. Začrtal mu je kontinuiran razvoj do današnje evropske združevalno naravnane »globalnosti«, ki so jo poznali tudi v obdobju humanizma in reformacije v drugačnih državnopolitičnih ter sociolingvističnih okvirih, ko je bil postavljen na raven drugih evropskih jezikov. Njegova dela vsebujejo sledi prejšnje ere, prepoznavne v dolensko obarvanem delu Stiškega rokopisa iz l. 1440, po drugi strani pa jih prekrivajo širše veljavne nadnarečne knjižne spremembe. Njegova jezikovna izbira je bila premišljena in domišljena, daljnosežna in celo preroška. Kljub razlikam v današnjem standardu, če nekoliko poenostavimo, je sled Trubarjevega kranjskega jezika z nekaj zgodovinsko utemeljenimi pravopisnimi izboljšavami in drugonarečnimi ter nadnarečnimi glasoslovnimi spremembami vzdržala do 19. stol.

Viri in literatura

- Biblia slovenica*, 2004, Svetopisemska družba Slovenije (Dalmatin, Japelj, Wolf, SSP). CD-rom.
- BOHORICH, Adam, 1584 (1987): *Zimske urice proste*. Maribor: Založba Obzorja.
- CIPERLE, Jože, 1981: *Anton Linhart, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- DALMATIN, Jurij, 1584 (1994): *Biblia, tu je, vse Svetu pismu, Stariga inu Noviga testamenta*. Faksimile. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- DOLENC, Metod, 1940: »*Gorske bukve*«: v izvorniku, prevodih in priredbah. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.
- ENE DVHOVNE PEISNI, KATERE SO SKVSI PRIMOSHA TRVBERIA VTA flauenski yefik iftolmazhene, inu vshe sedaj kdrgimu maly drukane*. 1563.
- Evangelia na vse nedelje in praznike celega leta*. Evangelium Dominice 2. Aduentus. Luc. 2.i. cap. Ljubljana: NUK: Ms 178.
- GOLEC, Boris, 2008: Raspova knjiga obrazcev – mala zakladnica uradovalne slovenščine 17. in prve polovice 18. stoletja. *Arhivi* 31/1. Ljubljana. 63–96.
- HREN, Tomaž, ČANDEK, Janez, 1612: *Evangelia inu lystuvi: na vse nedéle, inu jmenite prasnike, céliga léjta, po stari kârszhanski navadi resdeleni: vsem catholishkim cerkvam, stuprau v' Krajnski Desheli, k'dobrimu, s'novizh is Bukovskiga na Slovénski jesik svestu prelosheni. Istiskanu v'Némshkim Grádzu: skusi Iuria Widmanstéerja: v' sakladi tiga vissoku vrejdniga [...]* Gospuda Thomasha, Lublanskiga Shkoffa.
- JAZBEC, Helena, 2007: *Nemške izposojenke pri Trubarju*. Ljubljana: Založba ZRC.
- KIDRIČ, France, 1923: Doneski za zgodovino slovenskega lekcionarja in slovenske pridige od konca srednjega veka do l. 1613. *Bogoslovni vestnik*, leto III, Ljubljana. 149–169.
- LUTHER, Martin, 1595 (1995): *Hishna postilla D. Martina Lutheria, zhes te nedelske inu teh imenitishih prasnkou Evangelie, skusi cejlu lejtu, s'vsem flissom tolmazhena, skusi Primosha Truberia Krainza rainziga*. Faksimile. Ljubljana: DZS.

- MÜLLER, Jakob, 2003: Raba imena Slovenci v 16. stoletju. Jože Toporišič (ur.): *Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 21–41.
- NARAT, Jožica, 2003: Kranjci in kranjsko v delih p. Stanislava Škrabca. Jože Toporišič (ur.): *Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 141–156.
- PAJK, Brigita, 2001: *Jezikovna analiza Trubarjevih pesmi v slovenskih protestantskih pesmaricah*. Diplomsko naloga. Luče.
- RAJHMAN, Jože, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU.
- RAJHMAN, Jože, 1997: *Pisma protestantskih piscev*. Ljubljana: SAZU.
- RIGLER, Jakob, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- RIGLER, Jakob, 1986: O jeziku slovenskih reformatorjev; Osnove Trubarjevega jezika. *Razprave o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Slovenska matica. 17–39; 40–51.
- ROTAR, Janez, 1988: *Trubar in Južni Slovani*. Ljubljana: DZS.
- RADLIČ, Baltazar, 1573: *Sermones Latini*. NUK, Ms 76.
- RUPEL, Mirko, 1954: Ena lepa inu pridna prediga per pogrebi [...] Primoža Truberja 1588. *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja*. Ljubljana SAZU.
- RUPEL, Mirko, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- TRUBAR, Primož, 1555 (1993): *Ta evangeli svetiga Matevsha, sdai pervizh vta Slouenski Iefig preobernen*. M. D. LV. Ljubljana: DZS.
- TULŠČAK, Janž, 1579: *Kerfzhanske leipe molitve sa vse potreibe inu Stanuve [...]*. VLVBLANI, Skusi Iansha Mandelza, vtim Leitu M.D.LXXIX.
- ZNOJILŠEK, Janž, 1595: *Katechismus doctoria Martina Luthra*. V Tibingi.
www.biblija.net.